

Ertan Daş - Şakir Çakmak, Karşıyaka'nın Taş Çiçekleri: Osmanlı Mezar Taşları ve Erken Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşlarından Örnekler, İzmir 2013, 286 sahife. Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayını. ISBN. 978-975-00673-2-7

Osmanlı epigrafisi ya da kitâbe bilimi olarak adlandırılan disiplin, özellikle son yıllarda, yer yer son derecede özenli ve özel araştırmalar ile Osmanlı ve erken XX. yüzyıl çalışmaları arasında yeni bir dal olarak gelişirken, her alanda olduğu gibi bilimsel kriterler yeterince dikkate alınmadan oluşturulan örnekler ile de dikkat çekmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında güzel örneklerini görmeye başladığımız kitâbe araştırmaları arasında İ. Hakkı Uzunçarşılı¹, Rıfki Melül Meriç², Ahmed Tevhid³, Halil Edhem⁴ Sadettin Nüzhet⁵ gibi bu konuda öncü çalışmaları yapanlar ifade edilebilir. Öte taraftan yaklaşık son on yıldır Tarih, Sanat tarihi ve İlahiyatçıların yeni bir çalışma alanı olarak gelişen kitâbe bilimi araştırmalarının sayısında önemli artış dikkat çekmektedir. Bunun yanında amatör araştırmacıların konuya katkılarını da unutmamak gerekir. Zira birçok beldede, el-an yok olmuş bulunan birçok kitâbe, onların gayretleri ile vaktiyle tespit edilmişlerdir. Konunun ilgi çeken bir çalışma alanı olarak gelişmesinde, Hans Peter Laqueur⁶, Jean Louis Bacque Grammont⁷, Gilles Veinstein⁸ Ali Yardım⁹, Edhem

---

¹ Uzunçarşılıoğlu İsmail Hakkı, *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından: 1. Kitap Kitabeler; Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayet Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki Kitabeler*, İstanbul 1927; *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından 2. Kitap Kitabeler: Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malûmat*, İstanbul 1347-1929.

² Rıfki Melül Meriç, "Akşehir Türbe ve Mezarlıkları", *Türkiyat Mecmuası, C. V* (1935) İstanbul 1936, s.141-212.

³ Ahmed Tevhid, "Menteşe Oğullarından Ahmed Gazi Bey'in Hayratı Kitâbeleri", *TOEM*, III/18, 1328, s.1146-1152; "Bursa'da Çelebi Sultan Mehmed Han-ı Evvel Hazretlerinin Kerimelerinden Hafsa Sultan Namına Bir Kitâbe", *TOEM*, VII/39, s.187-189; "Akşehir'de Rumeli Fatihî Şehzâde Süleyman Paşa'nın Kerimesi Mezarı", *TOEM*, VIII/44, s.106-108; "Antalya Kitâbelerine Dair: Sultan Korkut'un Vâlidesi Türbesi", *TOEM*, XIV/6 (83), s.338-339; "Antalya Surları Kitâbeleri", *TOEM*, XV/9 (86), s.165-176; "Konya Müzesi'nde İki Kitâbe", *TOEM*, XV/10 (87), s.225-226;

⁴ Halil Edhem, "Bir Atın Mezar Taşı Kitâbesi", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Numara: 15 [86], 1 Mayıs 1341, s. 197.

⁵ Sadeddin Nüzhet, *Mezar Kitâbeleri: İstanbul'da Medfun Meşâhire Ait*, İstanbul 1932.

⁶ Hans-Peter Laqueur, *Hüve'l- Baki: İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Çev. Selahattin Dilidüzgün, İstanbul 1997

⁷ E. Eldem, J. L. Bacque Grammont, M. Tuchscherer, T. Zarccone, *Anatolia Moderna: Yeni Anadolu II: Derviches et Cimetieres Ottomans*, İstanbul /Paris 1991; J. L. Bacque Grammont,

Kitap Tanıtımı

Eldem¹⁰, Abdülhamit Tüfekçioğlu¹¹, gibi araştırmacıların esaslı çalışmaları mutlaka vurgulanmalıdır. Son yıllarda İstanbul, İzmir, Sakarya, Taraklı¹², Havran¹³, Datça¹⁴, Kuşadası¹⁵ Göynük,¹⁶ Bodrum¹⁷, Edirne, Giresun¹⁸, Rize¹⁹ vs. il ve ilçelerine ait mezar taşları konularında onlarla ifade edilebilecek çalışmalar neşredilmiş bulunmaktadır.

Konuya dair bunca çalışma yapılması yeni çalışma yapacak olanları da heyecanlandırmakta, birçok araştırmacı yıllarca hiç dikkat etmeksizin yanından gelip geçtikleri mezar taşları üzerine bir çalışma yapmak niyetine kapılmaktadır.

Mezar taşlarına yönelik araştırmalar birkaç başlık altında toplanabilir. Bazı çalışmalar şehir, kaza, köy, bölge gibi belirli bir iskân birimi kitâbelerinin tümünün envanterine yönelik olurken, öte taraftan sadece bir hazirede ya da müzede yer alan kitâbeleri esas alan çalışmalar da vardır²⁰. Çalışmalardan bazıları, Mevlevîler²¹, Yeniçeriler²², denizciler²³ gibi tematik kitâbeleri esas alırken, bazıları da dönem ya da

---

Aksel Tibet, *Cimetieres et Traditions Funeraires Dans Le Monde Islamique/ İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, Ankara 1996.

⁸ *Osmanlılar ve Ölüm*, çev. Ela Güntekin, İstanbul 2007.

⁹ Ali Yardım, *Alanya Kitâbeleri (Tesbît, Tescil, Tasnif ve Değerlendirme)*, İstanbul 2002.

¹⁰ Günay Kut - Edhem Eldem, *Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı Mezar Taşları*, İstanbul 2010.

¹¹ Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Edincik'te Türk Devri Mimarisi ve Mezar Taşları*, Bursa 2005.

¹² Lütfi Şeyban, *Osmanlı Dönemi Taraklı Mezar Taşları ve Kitabeleri*, Adapazarı 2007.

¹³ Fatih Genel - İbrahim Elman, *Havran Kitabeleri*, Havran Kaymakamlığı ve Balıkesir Valiliği İl Özel İdaresi yayını, Basım yeri ve yılı yok.

¹⁴ Namık Açıkgöz, *Datça Mezar Taşları ve Kitabeleri*, Muğla 2005.

¹⁵ Mahmut Ökçesiz, *Kuşadası Adalızade Osmanlı Mezar Taşları*, İstanbul 2013.

¹⁶ Halit Çal, "Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları", *Vakıflar Dergisi*, XXX(2007), s. 295-384

¹⁷ H. Kamil Biçici, "Osmanlı Dönemi Ortakent Başlıklı Mezar Taşları", *Turkish Studies - Volume 7/4*, Fall 2012, ss. 1063-1105,

¹⁸ Gazanfer İltar, Halit Çal, *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*, Ankara 2011.

¹⁹ İshak Güven Güvelioğlu, Murat Ümit Hiçyılmaz, Mustafa Gürdal, *Rize Hemşin İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, İstanbul 2010; Recep Koyuncu, İshak Güven Güvelioğlu, Nebi Gümüş, *Rize-İydere İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, İstanbul 2011; Ümit Murat Hiçyılmaz, *Rize-Pazar Tarihi Mezar Kitabeleri*, Pazar 2013; Recep Koyuncu, Canan Hanoğlu, *Rize-Derepazarı İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, Rize 2011; Murat Ümit Hiçyılmaz, Burhan Atıf Okutan, Özcan Baştopçu, *Rize Ardeşen İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, İstanbul 2012

²⁰ Nilgün Ustura - Refet Yalçın Balata, *Bergama Müzesi Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, Ankara 2009; Alpay Bizbirlik, "Manisa Müzesindeki XVIII. ve XIX. Yüzyıla Ait Osmanlı Mezar Kitabeleri Üzerine Değerlendirmeler", *Tarih Araştırmaları Dergisi* C. 26. S. 41 (2007), s. 9-22. Murat Çerkez, "Yozgat Cevheri Ali Efendi Camii Haziresi Mezar Taşları", *Milli Folklor*, 97(2013), s. 178-194.

²¹ Naci Bakırcı, *Mevlevî Mezar Taşları*, Konya 2005.

²² H. Necdet İşli, *Yeniçeri Mezar Taşları*, İstanbul 2009.

²³ Burak Çetintaş, *1453'ten 1928'e Kadar İstanbul'da Gömülmüş Türk Denizcilerinin Mezar Taşları*, İstanbul 2009.

Kitap Tanıtımı

yüzyıl esaslı olarak hazırlanmıştır²⁴. Bir diğer önemli çalışma grubu da kitâbelerde yer alan “Hüve’l-baki” gibi bazı ibareler²⁵ ya da süsleme unsurlarını²⁶ ön plana çıkartmaktadır.

Bazı çalışmalarda görsel malzemenin profesyonel olarak hazırlandığı dikkat çekerken, bazılarında ise bu çekimlerin bizzat çalışmanın müellifleri tarafından yapıldığı dikkat çekmektedir. Yine bazı müellifler fevkalade bir gayret sarf ederek metni Arap harfleri ile de dizmek yoluna gitmişlerdir²⁷ ki belli kelimelerin yazımındaki farklılıklara da işaret etmek bakımından hayli faydalı olarak değerlendirilmesi gereken bir gayrettir. Özellikle sanat tarihçilerin kitâbe metinlerini aydinger üzerine çizimlerini de yaparak çalışmaya ilave etmeleri, hakikaten fotoğraflardan okunamayacak yerleri göstermesi açısından son derecede önem taşımaktadır.

Batı Anadolu’da özellikle de İzmir yöresine ait belli karakteristik tasvirleri de içeren kitâbeler üzerindeki çalışmaların gelişmesinde Gül Tuncel’in çalışmasının öncü rol oynadığı muhakkaktır²⁸. Takip eden yıllarda Necmi Ülker’in makale ve tebliğler halinde hazırladığı çalışmalar, İzmir civarı mezar kitâbeleri üzerinde bir ilginin gelişmesini sağladı.

Öte taraftan son yıllarda özellikle mahalli idarelerin yerel tarihe katkı olarak kabul edilebilecek kültür hizmetleri kapsamında neşrettikleri birçok kitap arasında, mezar taşları konusuna da eğilmeleri son derecede önemli bir gelişmedir. Kentin bir köşesinde, yer yer apartmanlar arasında kalmış ve bir şekilde kaderiyle baş başa bırakılmış, hatta yok olmaya terkedilmiş kitâbelere, yerel yönetimlerce yöneltilen ilgi, kentlilik bilincinin oluşmasına da katkı sağlayacak olmak noktasında takdire şayan bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

Burada ele aldığımız kitap, benzerleri içerisinde şekil, baskı kalitesi ve mizanpaj bakımından hemen dikkat çekecek evsiftadır. Kitap, ilk baskı sayısı olan 3.500 gibi, yüksek sayılacak bir rakam ile de benzerleri içerisinde fark edilmektedir.

Çok sayıda görsel ile okuyucuya sunulan kitapta, vaktiyle Nil Sarı, Gülbün Mesara ve Ümit Emrah Kurt tarafından neşredilmiş olan *Ege Yöresinin Mimari Tasvirli Osmanlı Taşları* örneğinde olduğu gibi, mezar taşlarında yer alan desenlerin renklendirilmesi yoluna gidilerek, mezar taşı çalışmalarına yeni bir boyut getirilmiştir.

Bu tanıtım yazısı, kitabı epigrafi noktasından ele almayı amaçlayan, bazı okumalar ile ilgili yeni teklifler, okunamamış bazı ifadeler için ise okuma teklifleri önermeyi amaçlamaktadır.

Hemen ifade etmek gerekirse kitap, birkaç başlık altında ele alınabilecek okuma hataları ile baştan aşağı malûl bir görüntü arz etmektedir. Bunlardan bazıları aşağıda da yer yer vurgulanacağı üzere belli mazeretler dairesinde ele alınabilecek hatalar iken, bir kısmı ise hiçbir şekilde izah edilebilecek gibi görülmemektedir. Bu malûliyet keyfiyeti,

²⁴ Seyfi Başkan, *Karamanoğulları Dönemi Konya Mezar Taşları*, Ankara 1996; Erkan Kaya, *Ayasuluğ Bölgesinde Bulunan Beylikler Devri Mezar Taşları ve Kitabeleri*, İstanbul 2012.

²⁵ Mehmet Zeki Kuşoğlu, *Mezar Taşlarında Hüve’l-Baki*, İstanbul 1984.

²⁶ *Ege Yöresinin Mimari Tasvirli Osmanlı Taşları*, Nil Sarı - Gülbün Mesara - Ümit Emrah Kurt (Haz.), İzmir 2009.

²⁷ Abdülhamit Tüfekçioğlu ve Ali Yardım’ın eserleri gibi.

²⁸ Gül Tuncel, *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezar Taşları*, Ankara 1989.

Kitap Tanıtımı

yer yer tashih hatası, okuma hatası, dikkatsizlik olarak görünmekle beraber, mezar kitâbesi bağlamında çok bilinen, sıradan ifadelerin bile bambaşka şekillere bürünmüş olduğu, bundan daha da vahim olarak konu bağlamında mutlaka tetkik edilmiş olması gereken literatürün dikkate alınmamış olması şeklinde de ortaya çıkmaktadır.

Daha açık bir ifade ile kitaptan edinilen izlenim, aslında kitabın planlama aşamasında, kitâbe metinleri dahil edilmeden hazırlanmak istendiği, ancak son anda kitabe metinleri de kitaba alınmaya karar verilmiş ve gereğince üzerinde durulmamış, dolayısıyla fevkalade dikkatsiz, özensiz ve aceleci bir çalışma yürütüldüğü şeklindedir. Haddizatında sayın müelliflerden birisi, yakın geçmişte hemen benzer isimli bir çalışma neşretmiş ve fakat bu çalışmaya kitâbe metinlerini dâhil etmemiştir²⁹. İki kitap kıyaslandığında elimizdeki kitabın diğerinden tek farkı, okunmaya çalışılan kitâbe metinleri olarak dikkat çekmektedir. Zannımca kitabın bunca hata ile çıkmış olması, biraz da metinlerin ikincil planda, tâli bir konu olarak algılanmasından ve belki de kitap, metinler olmaksızın hazırlanmış son anda metinlerin ilavesine karar verilmiş olmasından kaynaklanmış bir problem olarak değerlendirilebilir.

Bu kabil bilimsel çalışmalarda araştırmacı veya ekibinin belli tasarruf hakları mutlaka söz konusudur. Bahsimiz olan çalışmadan bağımsız bir örnek vermek gerekirse, araştırmacı, Osmanlıca kitâbede “içün” olarak yazılan ifadeleri “için” olarak okuyabilir. Ancak ya çalışmanın yöntemi hakkında kaleme alacağı bir kısımda ya da bu ifadenin ilk defa geçtiği yerde uygun bir not ile bu durumu okuyucuya belirtmesi kanaatimce daha uygun olurdu.

Dolayısıyla kitapta gerçekte “Aişe” olarak okunması gereken ismin “Ayşe” olarak okunmuş olmasını, her ne kadar Anadolu Türklüğü “Fatma” olarak isimlendirse de ismin doğru okunuşu olan “Fâtıma”nın tercih edilmeyişini, bazı kalın ses ile yapılan tamlamalarda, kural gereği tamlama sadece “i”ve “ı” harfleri ile yapılabilir olmasına rağmen, “nur-u kevser”(s.241) örneğindeki gibi “ve” anlamına da gelebilecek olan “u” kullanılmış olmasının takdirini okuyuculara bırakıyorum. Yine “Teşrin-i evvel” yazımının “Teşrinievvel” olarak tercihini de hatalı ancak sorunsuz bir yazım olarak değerlendiriyorum. “Hüve’l-Hayyü’l-Bâki” ifadesinin “Hüve’l Hayyul Baki” (s.149) olarak özensizce, çalاکalem yazılmasını anlamak zordur. Aynı şekilde “Tuti” yazımının “Dudu” (s.95) olarak okunmasını da bir tercih olarak kabul edebiliriz. Ancak metnin genelinde inceltme şapkası kullanmadan yapılan yazım tercihini anlamak gerçekten zordur. Zirâ oluşturulan metnin fen bilimlerine ilişkin bir metin olmadığı ortadadır. Ancak, mesela “âni” kelimesindeki “a” harfi bir yerde şapkalı olarak yazılabilmişse (s.92) başka bazı kelimelerin yazımında da inceltme kullanılması okuyucu tarafından haklı olarak beklenmektedir.

Kitâbelerin hemen sonunda vefat eden kişini yaşını ifade etmek bağlamında kullanılmış olan ve harcı âlem olarak da bilinen “sin” kelimesinden türeyen “sinni” yani “yaşı” anlamındaki kelimenin, çalışmanın önemli bir kısmında “sınnı” (s.197, 195) bazen de “sınni”(s.187) olarak okunmasını böylesi bir *tercih* bağlamında izah edebilmek mümkün değildir. Zira “sinni” olarak okunan yerler de bulunmaktadır. (s.8, 10)

²⁹ *Kemeraltının Taş Çiçekleri*, İzmir 2012.

Dolayısıyla bu da, kavramı bilmemek ya da aceleci davranmak, gerekli tashihleri yapmamakla ilişkili bir yanlış okuma olarak ifade edilebilir. Yine “Gördesli” (s.179) kelimesinin kitâbedeki aslına uygun olarak “Gördoslu” ya da “Gördüslü” olarak okunması beklenirdi.

Bu tür çalışmaların birçoklarında karşılaşılan sorunlardan bir tanesi Mehmed-Muhammed yazımında sürekli olarak ortaya çıkar. Bu ismi okurken, ya yukarıda ifade ettiğimiz gibi, izah etmek şartı ile topyekûn aynı okumak şeklinde, çok isabetli olmayan bir yol seçilebilir ya da yazımdaki *şeddeye* dikkat ederek, şeddelileri “Muhammed”, şeddesizleri ise “Mehmed” şeklinde okumak gibi en doğru yol tercih edilebilir. Bahse konu olan kitapta, bu iki yol da tercih edilmeden en basit ifadeyle özensiz bir yazım söz konusudur. Bu sebeple şeddeli yazılan isim bir yerde “Mehmed” bazı yerlerde ise “Muhammed” (s.109, 112) şeklinde okunmuştur. Kitâbe metinlerinin ele alınmasında “şedde”ye dikkat edilmeksizin okuma sadece “Mehmed-Muhammed” yazımında kendisini göstermemektedir. Mesela “Sıdka” (s.54) olarak okunan isim de böyledir. Dikkat edilecek olursa onun da üzerinde “şedde” var. Bu sebeple bu ismi “Sıddika” olarak okumak daha doğru bir yaklaşım olurdu.

“Arş-ı a’zam” bir yerde tamlamalı (s.163) bir yerde “arşı azam” şeklinde tamlamasız (s.164), “Kânun-ı evvel” bazen “Kanunu evvel” (s.165) bazen “Kanunievvel” (s.166) şeklinde okunurken, bazen “El Hac” (s.166) bazen de “el hac” yazımı tercih edilmiştir. Yine özensizlikler arasında “Hüve’l-Hay” ibâresinin bazen bu şekilde (s.103) bazen de Hüve’l Hay”(s.112) şeklindeki yazımı ifade edilebilir.

Birbirini takip eden iki kitâbenin ikisinde de ismi geçen aynı kişinin adı ilkinde doğru olarak “Hasan Rüşdi”(s.163) şeklinde okunup yazılırken diğerinde “Hasan Rüştü” (s.164) şeklinde yazılmıştır. Çalışmada “d”, “t” yazımları hakikaten çok sorunlu olarak dikkat çekmektedir. “Sıdkı”-“Sıtkı” (s.157), “Mehmed”-“Mehmet” gibi. İlk kitâbede (s.166) Hasan Rüşdi’nin “Hacı” sıfatı da (sehven olacak) unutulmuştur.

Yine tamlama hataları meyanında erbabınca çok bilinen “Defter-i Hâkânî” tabiri “Defter hakani” (s.173) şeklinde sayın müellifler tarafından yeniden biçimlendirilmiştir. Bu yazım şeklini elbette sadece tamlama hatası olarak kabul etmek mümkün değildir. Bu çok açık bir şekilde “Defter-i Hâkânî”den haberdâr olmamak olarak da kabul edilebilir. Kezâ, “cennât ve cemâl” ya da “cennâtı cemâliyle” şeklinde okunması gereken ifade, anlam vermeyecek şekilde “cennat-ı cemaliyle”(s.177) şeklinde okunabilmiştir. Yine “fehmi hayırkar” “Fehmi-i hayırkâr” (s.179), “desti ecel” “dest-i ecel” (s.193), “Mekatibi Aliye” tıpkı 197. sayfada okunduğu gibi “Mekâtib-i Aliye”, “illeti methese” olarak, hem lügat kullanmadan kelime hatası hem de tamlama hatası ile yazımı tercih edilen kavram “illet-i müdhîşe” (s.200), “suyi arşa” ifadesi “sûy-i arşa” (s.245), “arzı ihlas” (s.173) “arz-ı ihlas”, “gonca ömrüm” (s.166) “gonca-i ömrüm”, Duyunu Umumiye” (s.166) “Düyun-ı Umumiye”, “Aramgâhı ebedisi” (s.160) “Aramgâh-ı ebedîsi”, “Ramazani şerif” (s.154) “Ramazan-ı şerif”, “emri hüda”(s.73), “emr-i hüda”, “Rabbi Yezdan”(s.72) “Rabb-i Yezdân”, “Ruzi mahşer” (s.246) “rûz-i mahşer” olarak okunmalı ve yazılmalıydı.

Kitap Tanıtımı

Eğer, biz metni günümüz yazım kurallarına uygun şekilde okuyacağız, tamlama kullanmayacağız şeklinde, farklı bir tercihte bulunulacak ise, bu takdirde metinde yapılan ve yapılmaya çalışılan tamlamaları anlamak mümkün olamaz.

Bahse konu ettiğimiz araştırma, tamlama kuralına tamamen bigâne kalmamış yer yer tamlama gayretleri de sergilemiştir. Ancak, tamlama denilen kaidenin bir kuralı vardır. O da şudur: tamlama gerekli yerde vardır, sizin istediğiniz yerde değil. İşte örnekleri: kitâbe şöyle başlıyor ve devam ediyor: “*Ey zâir; bu mezâr-ı arabi..*” (s.201). İlginç bir tespit: “Arap mezarı” yani. Sayın müellifler, tamlama ve biraz da Osmanlı tarih tespit etme kültürünü dikkate alsalardı, oradaki “arabi” ifadesinin, kendisinden önce gelen “mezar” ile değil, kendisinden sonra gelen “üç yüz kırk iki senesi” ibaresi ile tamlayan-tamlanan ilişkisi içerisinde olduğunu görebilirlerdi. Bir an için bunun bir zuhûl olduğunu kabul etsek bile, aynı sorun kitabın başka yerlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Mesela şu tamlama da hayli dikkat çekicidir: “...*Musul Vali Esbak-ı Memduh Tayyar*” (s.203). Buradaki “Esbak-ı Memduh Tayyar” ne ola ki? Sayın araştırmacılar, konunun yabancıları olanlar için bu ifadeden bir anlam çıkartmışlar mıdır bilemem. Ancak bu ifadeyi âcizâne teklifimce “*Musul vâli-i esbâkı Memduh Tayyar*” olarak okursak, yani tamlamayı doğru yerde tespit edersek, buradan bir anlam çıkar. Benzer bir örnek de “*posta müdürü-Esbaki*” (s.154) ifadesidir. Bu ifadenin de “*Posta müdür-i esbâkı*” olarak yazılması gerekir. Aynı şekilde “*tarih mücevher*” ifadesine (s.241) sayın yazarların nasıl bir anlam verdikleri anlaşılabilir değildir. Ancak mezar taşı ile gerçekten uğraşan herkes “*tarih-i mücevher*” diye bir terkipten haberdardır ve bunun bir anlamı vardır. Elbette sayın müellifler yeni bir anlam ön görmüş olabilirler. Kezâ “*bir mücessim asr-ı irfanu faziletti*” (s.245) terkipten de “*bir mücessim-i asr irfan ve faziletti*” şeklinde okumanın daha doğru olma ihtimâlini belirtmek gerekir. Benzer şekilde “*Bi hakkı arşı azam*” (s.144, 164) ifadesi hiçbir anlam vermemektedir. Anlamlı bir ifade olması için “*bi hakk-ı arş-ı a'zâm*” olarak doğru bir şekilde, tamlama kurallarına riâyet edilerek yazılmalıydı. Çalışma, bazen tamlama niyetiyle fevkalade gariip yazım biçimleri de sergiliyor. Örneğin “*işbu kabr-i pür'u sükun*” (s.154) bunlara örnek olarak verilebilir. Yukarıdan kesme ile ayrılan bir tamlama biçimine, başka nerede örnek bulunabilir? Galiba ilk defa bu çalışma ile böyle bir kural bilim âleminin bilgisine sunulmuş oluyor. Oysa burada tamlama olmasına gerek de yoktur. İfadenin “*kabr-i pür-sükûn*” olarak tashih edilmesi gerekir. Kitapta yukarıdan kesme ile yapılan başka tamlama çalışmaları da vardır (s.144).

Kavramlara uzak ve literatüre müracaat etmeden, aceleci bir yaklaşımla kaleme alınan çalışmalarda görülebilecek türden bir hata da “*Mülâzım-ı evvel*” olarak çok bilinen bir kavramın, sayın müellifler tarafından “*Mülâzım Oğlu*” şekline okunmasında kendisini göstermektedir (s.208). Öte taraftan mezar taşlarıyla uğraşan bir ekibin bu metinlerde her an karşılaşmanın mümkün olduğu “*nidâ-ı irci*” ibâresini, metinde geçtiği şekliyle “*nidâ-ı irci'ye*” şeklinde okumaktansa “*nida-i ercaie*”(s.223) okunmasındaki hikmeti anlamak mümkün değildir. Mezarlık ve ölüm kültürüne bir şekilde katkı yapmak iddiasında olan sayın araştırmacılar mutlaka “*irci' emri*” tabirini duymuş olmalıdırlar. Çok bilinen ve neseb-soy sop anlamında “*evlâd-ı ensâb*”ı “*evlâd-ı insâb*” olarak (s.227) okumak bir dikkatsizlik olarak kabul edilmelidir. Ancak “*saadet-i azmi*” (s.246) denilen nasıl bir saadettir? Metinde galiba ebedi saadetten bahsediliyor.

Kitap Tanıtımı

Burada okunduğu şekliyle kabul edersek “Azmi'nin saadeti” olarak da anlam verebiliriz. Fazla uzatmayayım bu ifadenin de doğrusu “saadet-i uzma”dır. Sıradan bir Osmanlıca sözlük, ya da Devellioğlu el altında bulundurulmuş olsa bu hatalar yapılmayabilirdi.

Yine bahse konu çalışmadan bağımsız olarak vurgulamak gerekir ki Osmanlı epigrafisi sahasında eser üretmek niyetinde olanlar, kamu ile paylaşacakları metinlerden önce, konu hakkında yazılmış, esaslı örnekleri dikkatle okumalı, bazı kavramları not etmelidir. Çünkü bu tür ciddi çalışmaları kaleme alanlar, çocukların ya da genç iken ölenlerin arkalarından, ailelerinin, özellikle anne ve babalarının “ah ü enin” ettiğini bilirler. Ancak önümüzdeki bu çalışma iki yaşında ölen kızcağızın ailesini “*mustağrak ahvaniye*” (s.251) ettiğinden bahsetmektedir. İlginç bir durum olsa gerek bu. Bir de anlamı olsaydı! Burada sadece “*mustağrak*” kelimesinden sonra yapılması gereken tamlamaya işaret etmiyorum. “*ahvaniye*” olarak anlamsız bir şekilde kitapta yer alan kavramın “*âh ü enin*”, terkinin ise “*müstağrak-ı âh ü enin*” olduğunu ifade ediyorum. Hele bir de bu kızcağızın isminin (Nevin/Növin) şeklinde ihtimalli okunuşu bambaşka bilgiye işaret etmekte olsa gerektir. (Osmanlıca bilenler için: Nun-vav-ye-nun) Bu coğrafyada kaç tane Növin vardır gerçekten merak ediyorum. Bu okunuşta sayın müelliflerde bir Farsça tesiri var gibi. Keşke bu alternatifli ifade hassasiyeti Mehmed/Muhammed isimlerinin yazımında da gösterilebilseydi. Zaman zaman çok emin olduğumuz kavramları da sözlüğe bakmak gerekir. Şayet böyle yapılmış olsa idi, hakikaten bu kadar emek sarf edilen kitap “*ahvaniye*” gibi anlamsız bir kavramı barındırmazdı. Ancak anlamsızlık keşke sadece burada kalmış olsaydı.

“*Kim ki beni rahmet ile yad ede;
dü cihanda ân herâşa ede*” (s.92),

ifadesindeki “herâşa” kelimesini anlayan var mıdır? Ancak ben anlamadığımı itiraf edebilirim. Rusça’da “haraşo” diye bir kelime var. “iyi, güzel” gibi bir anlama geliyor. Ancak, Rusça bir kelimenin burada ne işi var? Fazla zorlamadan bu ifade için de şahsi teklifimi ifade etmek isterim: “*hüdâ şâd*” olmalı kitabın “herâşa” olarak kaydettiği kelime. Söyleyelim söylemesine ancak, bilimsel bir metinde böylesi anlamsız bir kelimenin, bu kadar rahatça yazılabildiğini anlamak gerçekten zordur.

“*Defnedildi o kabir sahib-i namusu...*” (s.204) ne demektir? Yani mezar mı defnedilmiş! Genellikle mezar defnedilmez, mezara defnedilir. Bu da yanlış okunmuş ve yazılmış maalesef. “*Defn edildi ona bir sahib-i namus...*” yani mezara defnedilen kişiden bahsediliyor aslında. Malum, Osmanlıcada “kabir” kelimesi “kaf” harfi ile yazılır. Burada “ona” yazılırken kullanılan harf ise “kef” harfidir. Erbâbinca buna “kâf-ı nun” tesmiye edilir.

Mezar taşı ile az çok, bir şekilde münasebeti olan herkes “*ilâhi ravza-i...*” diye başlayan ibareyi bilirler. Bu ibare, Osmanlı mezar kitâbesi çalışmalarının elif-ba’sıdır. Çalışmanın neredeyse tamamında bu “*ravza-i*” ibaresi “ruhuna” şeklinde okunmuştur. Bu kadarı, böylesi iddialı bir çalışmada olmamalıdır. Bütün kitapta tekrarlanan bu ibare, kitabın epigrafik malumat noktasında ne kadar malûl olduğunu göstermeye kâfidir bile. Hatta bir örnekte “*ilahi Ruhuna cinane*” (s.29) okuması son derecede anlamsızdır. Anlamsız olmasına anlamsız da akademik bir iddiası olan çalışmada ne işi vardır bilinmez. “*ilâhi ravza-i cinân*” olarak düzeltmek gerekir bu ifadeyi de. Yine bu kitâbede

Kitap Tanıtımı

hece vezni de gözetilmiş ve “*Eyle makamım cennette hemane*” şeklinde bir okuma bizlere sunulmuştur. Ancak mezar taşlarında hece vezni genellikle kullanılmaz; oradaki “hemâne” ibâresini “hemân” olarak düzeltmek gerekir.

Mezar taşı konulu bir bilimsel kitapta, bilmem şu kadar “ravza-i” kelimesi “ruhuna” olarak yazılmakta ise, aslında bu kitabı okumaya gerek yoktur diye düşünüyorum. Bir iki tanesinin dikkatten kaçtığı varsayılrsa bile, metnin tamamında bu ifadenin yanlış okunmasını mazur gösterebilecek bir gerekçe olamayacağı kanaatindeyim.

Öte taraftan kitapta “*geriban*” olarak okunan ve yazılan kelimenin basit bir Osmanlıca sözlüğe bakarsak bile “*giribân*” olduğunu görmek mümkündür. Anlamını ifade etmekten sarfı nazar ediyorum. Benzer şekilde kitapta bazen “*cenan*”(s.18) olarak okunan ve yazılan kavramın da metnin bazı yerlerinde olduğu gibi “*cinân*” (s.14, 58, 69, 91) olarak okunup yazılması konu bağlamına daha uygun düşecektir. Zirâ “*cinân*” kelimesi tam da mezar taşı konusuna uygun bir anlam içermektedir. Bu anlamın ifadesinden de sarfı nazarla sadece bu özensizliği ifade etmekle yetiniyorum. Elbette ki bu sayın müellifleri ilgilendirmek durumunda değildir.

Hatalı okumalardan örnekler vermeye devam edelim. Belki mezar taşı okumaya niyetlenecek genç meslektaşların kitâbeleri nasıl oku(ma)maları gerektiğine dâir bir tecrübe sahibi olmalarına da katkı sağlamış olabiliriz. Mesela daha ilk taşta, ölüm karşısında edepi isyânın nişânesi olarak okunması icâb eden “*felek rahm etmedi*” ibaresi, sayın müellifler tarafından “*felek rahm etti*”(s.7) şeklinde bağlamın ve ifadenin tam zıddı olacak şekilde okunmuş ve yazılmıştır. Şimdi beraberce bir anlam verelim bakalım. Yani felek rahm etti ve canımızı aldı, gibi bir anlam çıkar. Burayı fazla zorlamaya gerek yok. “*bana hasret gittiler ise*”(s.10) şeklinde okunan dizeyi nasıl ele alalım? “*Bana hasret gittin ise*” olarak düzeltelim geçelim. Fotoğraftan anlaşılacakla beraber “*herkese ukbaya olmakta revan*” (s.194) ifadesindeki “herkese” kelimesi “herkes” olarak okunmalı gibi görünüyor. s.179’daki “pur” olarak okunan kelimenin “pür”, “nicat”ın “Necât”, olarak okunması gerektiği de muhakkaktır. Benzer şekilde “Gelse lokman neylesin *dolsa..*”(s.168) olarak yazılmış ifadenin “Gelse Lokman neylesün *dolmuş..*” olarak tashihi gerekir. Aynı hata, benzer bir metni olan kitâbede “verilmiş” (s.159) olması gereken ifade “verilmese” olarak okunarak yapılmıştır. “Haslet” kelimesi sanki hiç bilinmedik bir kelime imiş gibi harcanmış; “*Bir melek haslet*” olması gereken ifade “*Bir melek hıslet*”(s.159) ve kitâbenin adına yazıldığı kişi de “Güzîn” olarak değil “Kezban” olarak okunmuştur. “*Hancı Beşe-zâde*” nasıl olup da “*Hancı Bekir-zâde*”ye (s.160) dönüşüvermiş sayın müelliflerin kalemiyle anlamak hayli zor. Yine “*hemen*” (s.188) “*hemîn*”, “*mehnethane*” (s.142) “*mihnethâne*” olarak düzeltilmelidir. “13 Şaban 1328” (s.124) okumasında sayın müellifler sadece 1/3 oranında isabet kaydetmişler. 13 doğru. “Şaban” “Şubat”, “1328” ise “1327” olmalı. Ha burada “*Beyşehri*” ifadesi müelliflerce sehven “Beysehri” olarak yazılmıştır. Bu imlâ tashihi de düzeltmek gerekir. Bir başka örnekte de “1366” olarak okunan (s.121) tarihin galiba “1266” olması gerekiyor. Öyle değil mi, 1366 yılında galiba Latin harflerine ve miladi takvim uygulamasına çoktan geçilmişti (Nadiren böyle yazılmış örnekler de vardır). Bir tarih hatası da “1325” okuması ile ilgilidir (s.118). Bu rakam da kötü çekilmiş fotoğraftan sanki “1320” gibi görünüyor. “Efredani”(s.121) olarak okunan ismi de “Efe Dâi” olarak okumayı araştırmacılara teklif edebilirim. “*ilahi bir fanidir*

Kitap Tanıtımı

şu”(s.88) “*İlâhi medfenidir şu*”, “*Ecel günüdür*”(s.75) ifadesi ise “*Ecel bir gün*” olmalıdır.

Kitâbe okurken şu kuralı unutmamak lazım: Evet kitâbelerde mutlaka san’at, tezyinât unsurları vardır. Hatta bazen bu unsurlar, kitâbedeki yazının da önüne geçebilirler. Ancak bu taşlar ve üzerindeki kitâbeler, geride kalanların yani yaşayanların okuyup, ibret alması gereken metinler olarak tasarlanmış ve hazırlanmıştır. Eğer okumaya çalıştığımız kitâbe metni, bir anlam vermiyorsa öncelikle yanlış okumakta olabileceğimizi düşünmek gerekir. Ancak bunun için okunan kitâbeyi anlamak gerekir. Osmanlıca öğrenen öğrencilere hep şu söylenir: “biz arka arkaya rast gele kelimeleri okumuyoruz. Biz bir metin okuyoruz. Dolayısıyla kelimeler birbiri ile anlamlı bir ifade oluşturacak ilişki içerisindedir”. Şimdi kitaba bakalım: “*raziyım ey hekim nesir bu imiş*” (s.73) Mezar kitâbeleri hakkında bir kitap kaleme alan sayın müellifler bu garip ifadeden nasıl şüphelenmezler anlamak hakikaten çok zor. Kendisinden razı olunan bu hekim kim ola ki? Öyle bir hekim yok zaten. Osmanlı epigrafisi ile uğraşanlar bu ifadenin “*raziyım el-hükmüllâh bu imiş...*” olduğunu bilirler. El-insaf, lütfen biraz literatüre müracaat edelim ve en az çizimler kadar metinlere de özen gösterelim. Bu kitâbenin 3. satırındaki “meskenin” (s.73) ibaresini de “meskenim” olarak düzeltmek gerekir. “Hacı Talat Beyin” (s.71) ibaresinin son kelimesi de “Beyle” olarak tashih edilmelidir.

Ben “Saki Efendi” (s.70) diye bir Müslüman ismi pek duymadım. Bu olsa olsa “Sâkı” olabilir diye düşünürken, bir de ne görelim, meğerse isim “Hakkı” imiş. Bu ismi okuya(maya)n sayın müellifler ya da yardımcıları aynı hataya bir yerde daha düşmüşler ve “Kahveci Hakkı”yı “Kahveci Haki”(s.51) olarak yazıvermişlerdir. Bizim kırk yıllık Hakkı, bir Saki olmuş bir Haki. Dikkatsizliğin bu kadarı okuyucuyu gerçekten yoruyor. Yoksa Osmanlı mezar taşlarında etnik bir çeşitlilik mi öngördük? El-insaf. Bu sayfada biraz daha kalalım (s.52) kitâbenin 4. satırında “ruhuma” diye okunan ancak devamı zaten getirilemeyen kelime de isabet kaydedilmiş değil. Burada da şöyle bir katkı sağlayabilirim: “*Dü cihânda*” olarak düzeltelim efendim bu küçücük (!) hatayı da. Anlamını söylememe galiba gerek yok? Buralarda kalalım, yine bir önceki kitâbede (s.50) diğer hatalara göre daha keyfekeder bir düzeltme yapalım. Buradaki hanımcağızın ismi “Sabre” olarak okunmuş. Anadolu topraklarında bu isim de pek görülmez, bunu da “Sâbire” olarak tashih edelim. Yine keyfe keder tashihlere yeri gelmişken bir örnek daha vereyim: “*Makam eyle cennet heman*”(s.14) ibâresi “*Makamım eyle cennetde hemân*” olarak tashih edilebilir. Bu konu ile ilgili başka bir yanlış okuma da 263. sayfadaki kitâbede yer almaktadır. Buradaki “cennet” kelimesini de “cennetde” olarak düzeltmek gerekir. Sayın araştırmacıların “*günüde-i hak-i gufran*” (s.248) olarak okuduğu terkipteki “günüde” kelimesini de “gunüde” yani “uyumuş” anlamında olarak tashih etmek isterim.

“*Nihâl-i umrimi*”(s.45) ifadesinde sayın okuyucular tamlamayı unutmamışlar da “umrimi” ne demek ona bakmamışlar galiba. Evet kabul edebilirim, çizimler ve renklendirmeler ile hayli vakit geçirilmiş, zaten bu çalışma, konuyu sanat açısından ele almaktadır vs. Ancak “ömrümü” kelimesi bu arada “umrimi” oluvermiş işte.

“*Ziyade gençliğime doymadım*”(s.67) ifadesinden bir anlam çıkıyor mu acaba? “Ziyade gençlik” tâbirini bu kitaptan başka bir yerde görmek galiba mümkün olmasa gerek. Yani gençliği mi ziyade sürmüştü? Öyle olsa neden doymamış olsun. Olsa olsa ziyade gençliğine doymuş olur. Ancak buradaki o değil. Burada “dünyada gençliğime

Kitap Tanıtımı

doymadım” yazıyor. Bir üst satırda “*Ayırıştı ecel*”(s.67) ifadesine farklı bir okuma teklifi getirmek isterim. Galiba “irişdi ecel” olacak o ifade. Aynı hata, 16. sayfada yer alan kitâbenin okunmasında da yapılmıştır. Orada da “*Ayırıştı ecel*” ifadesini “irişdi ecel” olarak tashih etmek gerekecek. Kurgu doğru; ecel ayırır. Ama okuma maalesef yanlış.

“*fani cihanda tol ömür sürmedim*” (s.65) ifadesindeki “tol” kelimesi de hayli zengin manalar yüklü olmalı. Öyle ya cihanda sürülen ömrü niteleyen bir kavram gibi duruyor. Kitâbeler ile ilgili yayın sahipleri genellikle “tûl” kelimesini kullanır. El-insâf. “tûl” yani “uzun” anlamındaki bu kelimenin bilinmediği anlamını mı çıkartmam gerek buradan? Bu kitâbede ilk satırdaki “kılarım” kelimesini “kılarak”, “ilacını” kelimesini “ilâcını” olarak yeniden okumayı da teklif edebilirim. Son bir düzeltme kitâbenin adına yazıldığı gececik hanımın adı ile ilgili olsun. “Sena” ismi, bu dönemlerde pek kullanılan bir isim olmasa gerek. Yeniden bakarsak bu hanımın isminin de “Emine” olduğu dikkatlerden kaçmayacaktır. “Base” olarak okuyup da yanına bir soru işareti ilave edilen (s.60) ifade “Baş” olmalıdır. Yine unuttuğundan hatırlatmak isterim. Aynı kişinin nasıl olduyorsa “Hüseyin mahdumu...” olarak yazılmış olan ismi de “Ahmed mahdumu...” olmalıdır. 12. Sayfadaki kitâbede “ziyaretime gelen” ifadesini “ziyarete gelen”, “sana söylerim” ifadesini “sana söyleyim” şeklinde okumak daha doğrudur. Bunlar küçük hatalar, dikkatsizlikler, esasa müteallik olmayan konular olarak algılanabilir.

Kitabın hoş yakıştırmalarından bir tanesini ser-levha olarak almıştım. Burada da dikkat çekmek için vurgulu yazmak istiyorum: “*cennetten olmasın tâkım halas*” (s.12). Hangi takım cennetten halas olmasın? Öte taraftan İslam kültüründe “cennetten halas olmak” gibi bir terminoloji galiba yoktur. Ya da ben olmadığını zannediyorum. Mezar taşları üzerinde çalışan bir grup nasıl olabilir de kitaptaki fotoğraftan çok açık bir şekilde benim okuyabildiğim: “*cehennemden olası nâ kim halâs*” ifadesini “*cennetten olmasın tâkım halas*” şeklinde okuyabilir bunu anlamak mümkün değildir? Ancak bu okuyuşta sayın müelliflerin, bazı hallerde uzatma işareti kullanmayı tercih ettikleri de anlaşılıyor. (tâkim) Bir de buna anlam verebilseydik hoş olabilirdi.

“*dünyada gençliğime doymadım mihman*” (s.16) ifadesindeki “mihman” kelimesini de anlamak zor. Herhalde sayın müellifler biraz zorlayarak “dünyada kısa süreli misafir olunması” gibi bir anlam veyahut vermişler. Ancak oradaki kavram “mihman” değil “hemân” olmalı. “.....Ali” (s.32) olarak teklif edilen isim, üst satırdaki yazım ile kıyaslandığında bu şekilde okunmamalı, yarım kelimenin de “oğlu” kelimesinin son kısmı olduğu dikkat çekmektedir. İki kelimenin yazımında da aynı kalıp kullanılmış.

Peki ya “Deveci Hasan Zevcesi Fecte”yi (s.27) nasıl anlamlandırmak gerekir? Buradaki “Fecte” kelimesi sayın araştırmacılar tarafından herhalde hanımın adı olarak düşünülmüş ama değil. Keşke öyle olsaydı. Osmanlı isim kültüründe de yanılmıyorsam bu isimli bir hanım yoktur. En azından ben “Fecte” isimli kimseyi tanımadım. Bu ismi de hiç okumadım. Tanıyan, okuyan olduğunu da zannetmiyorum. Mezar, mezarlık, ölüm kültürü hakkında bilgi sahibi olanlar arasında bu ifade genellikle “fücceten” olarak bilinir. Uzmanlık gerektirdiği muhakkak. Anlamını söylememe gerek var mı bilmiyorum. Aynı kitâbede “*Âkibet nâdim olur sana faide vermez cihan*” (s.27) ifadesi de son derecede manidardır. Bu dönem mezar taşlarında, koca cihanın nâdim olduğu algılamasına tesadüf edilen yegâne kitâbe bu olsa gerektir. Ancak farklı bir okuma da yapılabilir: “*Âkibet nâdim olursun faide vermez cihân*” Bu şekliyle de bir bakmak lazım.

Kitap Tanıtımı

Aslında ifadeyi gördüğünüzde, burada bir sorun olduğu hemen anlaşılıyor: “ölüm yazar fi 19 Cemaziel Ahir sene 1339 sinni 57” (s.227). Biraz dikkatli, biraz Osmanlıca bilen, biraz mezar taşı okuyan herkes fark etmiştir zannımca. Kitâbe vatandaşın ölüm tarihini ve yaşını veriyor. Veriyor vermesine de bir kelime arada fevkalade sırtıyor ya da bana öyle geliyor; “yazar”. Bu kelimenin ifadedeki anlam bütünlüğüyle bir ilişkisi olabilir mi? Eğer yoksa, anlam bütünlüğünü sağlayacak hangi kavram ile değiştirmemiz gerekir? Acizâne “Pazar” olabilir diye düşünüyorum. Yine aynı kitâbede şöyle ifade edilmiş: “Akıbet tuttu yakamdan nice dest-i ecel” fotoğraftan zor seçilmekle beraber ifade sorunlu. Zira “dest-i ecel” benim bildiğim, birden fazla değildir. Öyleyse “nice dest-i ecel” diye bir yazım, Osmanlı kitâbesinde olmaması gereken bir ifadedir. Bu ترکیbi “pençe-i dest-i ecel” olarak okumayı teklif edebilirim. Aslında “pençe-i ecel” ya da “dest-i ecel” yeterli bir ifade olmakla beraber, kitâbeyi kaleme alan kişi ifadeyi biraz süslemiş gibi görünüyor.

Yine fotoğraftan çok seçilemeyen ancak sorunlu olduğu muhakkak bir ifade daha var “Yirmi üçüncü Perşembe günü [:] Arifi dar-ı karar olan...” (s.154) Bu mezar taşına yukarıda başka bir vesile ile değinmiştim. Ancak taşın bu kısmında bir sorun daha dikkat çekiyor. İfade ölen kişinin, ölüm tarihini, bu sefer düz yazı halinde formüle etmeye çalışıyor. Ancak “Arifi” kelimesi ifade bütünlüğü içinde mantığı tırmalıyor. Yanlış okunduğu muhakkak. Dediğim gibi kitâbe fotoğraftan pek seçilemiyor. Ancak sorunu gidermek adına “âzım-ı dâr-ı karar” olarak tashih edilebileceğini düşünüyorum bu kavramın da. Anlamı belli, ifadesinden sarfı nazar ediyorum.

Peki, bunca hata bilimsel bir metinde nasıl ard arda arzı endam edebiliyor?

Her işin, çalışmanın, konunun, meşguliyetin bir şah beyti vardır. Bu çalışmada da böyle bir şah beyit bulunuyor. Hal böyle olunca onu da vurgulu bir şekilde yazmakta beis görmüyorum:

“Ey Hamitli Muhterem Asker
Ey dilber-i müveccil u yekta” (s.246)

Demek ki Soğukkuyu mezarlığında Hamitli, yani olsa olsa bugünkü Burdur tarafları olabilir, bir askerimiz bulunuyor. el-insaf. Hadi koca “hamiyetli” Binbaşımız “Hamitli” oldu, ancak nasıl olup da gönül çelen bir “dilber” mecâzî anlamda hafif meşrep bir hanımcağız haline geldi? Hiç mi “asâkir-i dilîr” diye bir kavram okumadık da “dilîr”i “dilber”, “mübeccel”i “müveccil”, “hemnâm-ı”yı “hemanu”, “ya’ni”yi “baki”, “saadet-i uzmâ”yı “saadet-i azmi”, “hizmetler”i hikmetler” “devlete”yi “devletin” olarak okuyabildik. Bir kitâbeye bundan büyük zulüm nasıl yapılır bilemiyorum. Hamiyetli askerın kemikleri kim bilir nasıl da sızlamıştır! Askeri bir tarafa bırakalım, şimdi bilim âlemimiz bu kitâbeyi bilimsel bir sorumluluk altında neşredilmiş olarak mı kabul edecek?

Kitaptaki en ilginç okumalardan bir tanesi de: “İlâhi et rahmani; ve canı metin ümrani” (s.13), olarak dikkat çekmektedir. Böyle bir şey okuyucuya nasıl sunulabilir? Hakikaten anlamak zordur. Ben bu ifadeye sayın yazarların da bir anlam verebildiğini zannetmiyorum. Zannetmiyorum zannetmesine de, bu metnin kitaba derç edilirken ne düşünüldüğünü de merak ediyorum. Bu ifadenin doğrusunu da, sayın araştırmacıların bundan sonraki gayretlerine bırakmak istiyorum. Gerekirse doğrusunu ileride yazarım.

Kitap Tanıtımı

Osmanlı Türkçesine vâkıf olamamanın ve ele alınan kitâbelerin bezemelerinin renklendirilmesine gösterilen emeğin küçücük bir kısmının kitâbe metinlerine ayrılmamasının sonucunda elbette çok bilinen “me’vâ” da bu çalışmada “mava” olarak tespit edilmiştir (s.177)

Sayın araştırmacıların bu kitabı hazırlarken, sanki çok acele, yetişmesi gereken bir işmiş gibi, bazı şeyleri görmezden gelmek, geçiştirivermek şeklinde bir tarzı tercih ettikleri anlaşılıyor. Çünkü mezar taşlarıyla biraz ilgilenenlerin, bu konuda yapılmış çalışmaları tetkik etmiş olanların bilebilecekleri bazı ifadeleri okuyamamış satırlarca (...) şeklinde geçiştirmişlerdir. “Fırakı...” satırı bunlardan bir tanesidir (s.99). Mütahassısı olanlar bilirler. Bu şekilde başlayan ifadenin birkaç şekilde devamı gelir. Buradaki “*Fırakı gussası gelmez beyâna*” şeklindedir. Ancak bunu okumak için kitâbeler üzerinde biraz çalışmak gerekir. Bu satırın ardından gelen satırı da sayın müellifler “...” şeklinde geçiştirmişlerdir. İlk beytini söyledim, sonraki beytini de sonraya bırakıyorum. Umarım bilmediğim zehâbına kapılmazsınız. Söz “fırak”a gelmişken “*Ah mine’l Ferağ*” (s.227) olarak okunan ifadenin de “*âh mine’l-firâk*” olarak düzeltilmesi gerekir. Bir başka böyle geçiştirilen yer 55. sayfada yer almış. Fevkalade kötü çekilmiş veya basılmış fotoğraftan ben okuyabildim. Taşın yanında olup ta nasıl okunamadı ve iki satır “...” olarak geçiştirildi anlamak gerçekten zor. Benim teklifim şudur: “*Cihâna doymadı cânım; Böyle emr etmiş sübhânım*”. Ancak yine de taşın yanına bir daha gitmek gerekir diye acizâne tavsiyede bulunabilirim. Bu kitâbe için bir ilave daha yapmak gerekir: 4. satırda okunamayan kısım da “*Çömez-zâde*” (s.55) olmalı. Bu isimde başkaları da vardı taşlar arasında galiba. Böylesi bir manzum ifade de 49. sayfada yer alan kitâbede olmalı. 2. satırı okunmuş zaten. “...” olarak geçiştirilen 3. satırda “*Derdime derman aradım bir ilâcın bulmadım*”, 5. Satırda ise “*Takdir-i Hüda böyle/bu miş tâ ezelden bilmedim*” ifadesi yer alıyor olmalıdır. Bu tür geçiştirme örneklerinden bir tanesi de 75. sayfada yer alıyor. 5. satırın sonu fotoğraftan açıkça görünüyor zaten. Tabi bu tür yazıları okuyabilenler için. “*binalar nev be nev inşa*” olarak katkıda bulunmak isterim bu kitâbeye. Unutmadan ifade edeyim bu kitâbede İbrahim Efendi’nin isminin önünde bir de “Hacı” sıfatı olmalı. Galiba atlanmış. Bazen bir kelimenin okunmadan ve “...” da konulmamış olduğu da görünüyor. Mesela 88. sayfadaki kitâbenin 4. satırının sonu böyledir. Sayın müellifler zuhûlen mi atladılar yoksa okuyamadılar mı bilemiyorum. “*teverrüm*” kelimesi ilave edilmelidir bu kısma. “*makamı*” olarak okunan kelime de (s.88) “*makarri*” olmalı. Aynı kitâbedeki “*Barutçu-zâde*” nasıl oldu da “*Bardakçızade*” olarak okundu? Aile ismi yanlış. Baba adı da Hüseyin değil “Hasan” olarak düzeltilmelidir. Benzer bir atlama da 115. sayfada yer almaktadır. Kitâbenin 5. Satırında “*Fatiha*” kelimesini ilave etmek gerekir.

Aynı şekilde şeklinde dört satırı birden kolayca “...” olarak geçiştirilen (s.107) kitabenin önemli bir kısmının okunmasında sorun yok. İtiraf etmem gerekirse bazı yerlerine ben de takıldım. Ancak kitâbe, cennet bağına uçan ve fırakın ebeveynin canına kaldığından bahseden meşhur forma sahiptir.

“*Usûl esasa mukaddemdir*” diye bir prensip vardır. Ben kitabın esasına dair bazı tespitlerimi âcizâne yukarıda ifade ettim. Usûlden bahsetmedim. Yeri gelmişken bu konuda da birkaç şey söylemek isterim: Bahse konu olan kitapta, usûl hakkında dikkat çeken, kanaatimce en önemli sorunu mutlaka ifade etmek gerekir. Bilimsel kitap

Kitap Tanıtımı

çalışmaları, öncelikli olarak bir literatür tespiti ile başlar, konunun birinci, ikinci, üçüncü derecede ilgili literatürü tespit edilir. Kitap metni oluştururken her ne şekilde olursa olsun istifade edilen kaynaklar dipnotlarda gösterilir. Aynen alınan, özetlenen, etkilenilen, esinlenen vs. ayırt edilmeksizin notlarda ifade edilir. Sonra dipnotlarda kullanılan kaynaklar, kitabın bibliyografyasında listelenir. Zaman zaman, bu bibliyografya listesinde, bir şekilde dipnotlarda yer verilmeyen/verilemeyen, mutlaka görülmüş olan “birkaç” başka çalışma da yer alabilir. Ancak bilimsel kitap bibliyografyası, dipnotlarda kullanılan kaynaklardan oluşur. Bunun başka türlü olamaz. Dipnot kullanılmadan kaleme alınmış ders kitabı niteliğinde bazı çalışmalar vardır. Bunların sonlarına konu hakkında “seçilmiş bibliyografya” olarak bir literatür özeti ilave edilebilir olsa da kastımız olan bilimsel çalışmalar bu şekilde tanzim edilemez. Bahsimiz olan kitaba bakılınca, farklı bir durum dikkat çekmektedir. Sayın yazarlar kitabın sonuna yaklaşık yedi sayfa kadar bibliyografya ilave etmişlerdir. (s.280-286) Ancak araştırmacılar, vaktiyle kendileri tarafından yapılmış bazı çalışmalar hariç tutulursa, bu yedi sayfalık bibliyografyadan sadece on kadarına dipnotlarda atıfta bulunmuşlardır. Ayrıca, dipnotlarda atıf yapıp, sehven bibliyografyaya alınmayan birkaç çalışma da var. Hal böyle olunca kitabın sonundaki bibliyografyayı anlamak pek mümkün değildir. Bu neyin bibliyografyasıdır? Ancak anlaşılması asıl mümkün olmayan şey, bibliyografyanın kitaba özel olması kuralının dikkate alınmamış olmasıdır.

Kitabın sayın yazarlarından birisinin, daha önce kaleme almış olduğu başka bir kitabın bibliyografyası (s.179-184), iki elin parmaklarını geçmeyecek sayıda değişiklik ve tashih ile bu çalışmanın sonuna da ilave edilmiştir. Bu yaklaşım, bilimsel bir çalışmada hiçbir şekilde kabul edilebilir bir tavır değildir. Bir bilim adamı, iki sene önce kaleme aldığı kitabın bibliyografyasını, iki yıl sonra başka bir meslektaş ile ortaklaşa hazırladığı yeni bir kitabın bibliyografyası olarak kitabın sonuna ilave edemez. Bilebildiğim hiçbir sosyal bilimler usul kitabı, ya da alanın çaplı hocası, buna cevaz göstermez/gösteremez. Bu durum aynı zamanda etik bir sorun olarak dikkat çekmektedir.

Bibliyografyadan bahsetmişken, bu konuda yine usûl açısından bir şey daha ifade etmek gerekir. Bir kitabın bibliyografyasında yer alan makale, tebliğ gibi çalışmalar, içerisinde yer aldıkları dergi ya da sempozyum bildiri kitabının, adı, basım yeri, tarihi, sayısı, cildi gibi kimlik bilgilerinin yanında, sayfa aralığı da “s. veya ss.” şeklinde ifade edilerek kayda geçirilir. Bahse konu olan kitapta ise sayın yazarlar, kendi çalışmalarının haricinde, bu kurala hiçbir şekilde riayet edilmemişlerdir. Hiçbir makale, tebliğ benzeri çalışmanın, içerisinde yer aldığı kitabın sayfa aralığı verilmemiştir.

Sonuçta kitabın bibliyografyasında çok da normal karşılanamayacak bir tarz ortaya çıkmaktadır. Kendi çalışmalarımız, tam künye ve sayfa aralıkları da olduğu halde listelenirken, ötekiler sayfa bilgileri olmaksızın kaydedilmiştir. Bu durum, okuyucu tarafından, kitabın sonuna eklenen bibliyografyanın tetkik edilmemiş olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ya da belli bilim dalları için farklı bir yaklaşım varsa, bu yaklaşımdan haberdar olmadığımı itiraf etmek isterim.

Bilimsel olduğu iddiasıyla okuyucuya sunulan bir kitabın bibliyografyasında bile bunca sorunun mevcudiyeti, kitabı usûl açısından da malûl bir hale ircâ etmektedir. Dolayısıyla literatür konusuna en azından şeklen bu kadar basitçi yaklaşım, yukarıdan beri yer yer literatüre müracaat edilmemiş olmasına yönelik yapmış olduğum eleştirileri

Kitap Tanıtımı

destekler mahiyettedir. Ya da usûl hakkında ifade ettiğim bu iki noktanın, mantıklı bir izahının olması gerekir.

Toparlamak gerekirse, son yıllarda Türk bilim hayatında, özellikle de sosyal bilimler alanında, herkesin kendi uzmanlık alanındaki yayınları bile takip edemeyeceği kadar çok yayının çıktığı muhakkaktır. Bir bakımdan önemseydiğimiz bu gelişmeyi özellikle içerik ve nitelik bağlamında dikkatle takip etmek gerektiği ortadadır.

Bilim süreklilik ister, önce yapılanları elverdiğince görmek gerekir. Bilim aceleyi kaldıran bir alan değildir. Eser üretmek bir fikri takip gerektirir. Sahada yapılmış olan çalışmalar ile ünsiyet ve ön donanım gerektirir. Her yönüyle hassasiyet, dikkat ve teccüsüs gerektirir. Bilimsel sorumluluk gerektirir. He ne ise, ancak kesin bir şey vardır o da elinde olmayan bir donanım ya da eksik donanım ile ortaya çıkmamak gerekir.

Her sosyal bilimci kitâbe okumak ve Osmanlıca bilmek zorunda değildir. Osmanlıca bilmeden, kitâbe okumadan da herkesin kendi sahasında üretebileceği son derecede önemli çalışmalar mutlaka vardır. Öte taraftan hakkını veren herkes kitâbeleri okuyup neşredebilir. Burada bir meslek grubunu kutsamanın da anlamı yoktur.

Şunu kabul edebilirim: En iyi, iyinin düşmanıdır. Her çalışmanın hatalı ve eksik yönleri olabilir. Belli bir oranda kabul edilebilir bir şeydir bu. Türkiye’de bilim yapmanın hem de sahipsiz (!) sosyal bilimlerle uğraşmanın zorlukları ve mevcut şartlar noktasından bakıldığında, hata zaten beklenebilir. Ancak bunun da makul ölçüleri tecavüz etmemesi, her türlü bahane ve gerçeğin üzerinde bir kural olarak kabul edilmelidir.

Özetle, bahse konu ettiğim bu kitapta kaç kitâbe vardır kaç tanesi Latin harflidir, kaç tanesi Osmanlıcadır, saymadım. Ancak Osmanlıca olanların herhalde %85’inde hatalı bir okuma/yazma bulunuyor. Bu yazımda üzerinde durmadım, ancak Latin harfli olan kitâbelerin aktarımı da bu hatalardan maalesef tamamen uzak değildir. Elbette Osmanlıca olan taşlar ile kabili kıyas olmamakla beraber.

Bilim hayatı on yıllar öncesinde olduğu gibi, artık dar bir alanda yaşanmıyor. Çağımız, hayatın her katmanını daha açık yaşanır hale getirdiği gibi, bilim hayatını da aynı şekilde açık hale getirmiştir. Sosyal bilimlerin birçok alanı ve özellikle tarih ve edebiyat konuları, popüler boyutta milyonların önünde tartışma konusu haline gelmiş ve gelmektedir. Dolayısıyla, artık bilimsel çalışma metinleri popüler kültürün kullanmaya başladığı metalar haline de gelmiştir. Belli programlarda, Osmanlıcadan yapılan aktarım metinlerinin ve akademiyanın hallaç pamuğu misali atıldığı atmosferde, popüler önemserken, bilimselin haysiyetinin mutlaka korunması gerektiği, bu noktada hepimize çok önemli bir sorumluluk düştüğü muhakkaktır.

Sonuç olarak sayın araştırmacılara, benim daha ziyade epigrafik noktadan yaklaşıma çalıştığım mezar taşlarına, görsel açıdan yaptıkları sunum ve katkıları noktasında takdirlerimi sunarken, arz etmeye çalıştığım yönlerden tenkit etmeyi bilimsel bir zaruret olarak gördüğümü de ifade etmek isterim.

Cahit Telci*

---

* Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Çiğli-İzmir.